

Leszek Jańczuk*

Liczba 666 w historii egzegezy

De hoc numero multi multa dixerunt, pluraque nomina reperunt, in quorum litteris hic numerus invenitur. Tamen si aliquod ex iis nominibus Antichristus possideat praevidere non potuerunt: sed de re tam incerta nihil audeo definire. Quis enim scit, si nomen quod ei a parentibus imponetur, hunc numerum contineat?

Berengaudus

Starożytni Grecy, Rzymianie i Żydzi nie mieli osobnych cyfr dla oddawania liczb. Do tego służyły celu litery alfabetu, przy czym w alfabecie hebrajskim i greckim wszystkie litery miały wartość liczbową, w alfabecie łacińskim tylko niektóre. Stąd też zapewne wynikało wielkie zainteresowanie starożytnych izopsefią (gematrią), polegającą na zsumowaniu wartości liczbowych liter, składających się na dane imię lub pojęcie. Dla przykładu, na murach Pompei można odnaleźć napis: „Kocham tę, której liczba wynosi 545”¹.

* Dr Leszek Jańczuk – duchowny Kościoła Zielonoświątkowego, absolwent ChAT, doktor nauk biblijnych, uczestniczył w ekumenicznym przekładzie Nowego Testamentu. Interesuje się Apokalipsą św. Jana oraz rękopisami Nowego Testamentu.

¹ Deissmann, LAE, s. 277; cyt. za: R.H. Mounce, *The Book of Revelation*, Grand Rapids 1977, s. 263.

Bazyliidianie – sekta gnostycka – utworzyli imię Boże, którego wartość liczbową składających się liter wynosi 365 – Αβρασαξ. W „VIII Mojżeszowej” czytamy: „Ty jesteś liczbą roku – Αβρασαξ” (liczbowa wartość liter tworzących słowo wynosi 365)².

Izopsefię lubili uprawiać mędrzy rabinistyczni, stosując ją do poszczególnych słów i zwrotów, wyprowadzając następnie z uzyskanych liczb dodatkowe, ukryte znaczenie. W qumrańskim komentarzu do Księgi Rodzaju wyjaśniono w jaki sposób Abraham zwyciężył czterech królów ze wschodu przy pomocy 318 swoich ludzi (Rdz 14,14). Według tego komentarza owe „trzysta i osiemnaście” stanowiące były przez samego tylko Eliezera, ponieważ odczyt jego imienia daje tę właśnie liczbę (אליעזר – א [1] + ל [30] + י [10] + ע [70] + ר [7] + א [200] = 318)³. Eliezer to sługa Abrahama wzmiankowany w Rdz 15, 2.

W Talmudzie znajduje się wyjaśnienie, że wartość numeryczna liter tworzących słowo „wino”, wynosi siedemdziesiąt, a tę samą wartość ma słowo „sekret”. Gdy więc wino wchodzi, sekrety wychodzą⁴.

Izopseficznych spekulacji nie uniknęli pierwsi chrześcijanie. Liczbę osiem kojarzono z Chrystusem, miała ona oznaczać Jego zwycięstwo, ponieważ zmartwychwstał pierwszego dnia tygodnia a pierwszy dzień tygodnia może również uchodzić za ósmy. Świadectwem tego jest 1 Syb 328-329 gdzie pod liczbą 888 ukryte jest imię ΙΗΣΟΥΣ (10 + 8 + 200 + 70 + 400 + 200): „Za pomocą ośmiu jedynek, tej samej liczby dziesiątek do nich dodanych, i ośmiu setek objawione zostanie imię”.

² A. Dieterich, *Abraxas. Studien zur religionsgeschichte des späteren alterrums*, Leipzig 1905, s. 46.

³ J.A. Fitzmyer, *The Genesis Apocryphon of Qumran Cave I. A Commentary*, Rome 1971, s. 170.

⁴ *Tractate Sanhedrin*, 37B.

Liczba ta ma oznaczać, że Jezus jest ostatecznym zwycięzcą. Innego przykładu dostarcza List Barnaby (7,7), którego autor odwołując się do zapisu o „osiemnastu i trzystu” sługach Abrahama (zob. Rdz 14,14), postrzega symbol ukrzyżowanego Chrystusa. „Osiemnaście to dziesięć (czyli I) i osiem (czyli H), a IH to dwie pierwsze litery imienia Jezus. Ponieważ zaś krzyż, ma kształt litery T, dodano jeszcze trzysta”. Tym razem „318” odczytane zostało w oparciu o grecki alfabet.

Markozjanie twierdzili, że niebiański Chrystus zstąpił z nieba jako gołębicą podczas chrztu w Jordanie. Na potwierdzenie tego posłużono się faktem, że słowo περιστερα (gołąb) daje liczbę 801, a liczba ta została przypisana Chrystusowi w Apokalipsie (Ap 1,8) w zwrocie: „Jestem α i ω ” ($1 + 800$)⁵.

Jeżeli chodzi o autorów biblijnych to jedynym, który w sposób świadomy zastosował izopsefię jest autor Apokalipsy. Uczynił to raz, w Ap 13,18, w związku z siedmiogłową Bestią, która w czasach ostatecznych zapanuje nad ziemią. I ten przypadek jest właśnie tematem niniejszego artykułu.

Starożytność i średniowiecze

Najstarsze, zachowane wyjaśnienia liczby 666 pochodzą od Ireneusza z Lyonu. On już znał wariant tekstowy Ap 13,18, podający liczbę 616, a nie 666. Wariant ten uznał za błędny. Komentując zaś liczbę 666 zwraca najpierw uwagę na to, iż Noe w chwili rozpoczęcia Potopu liczył sobie 600 lat, a piec Nebukadnesara miał 60 stóp wysokości i 6 stóp szerokości. Związek tych liczb z liczbą 666 motywuje tym, iż Potop był karą za apostazję ludzkości i jest obrazem sądu ognia, który będzie karą za apostazję ludzkości w czasach ostatecznych. Z kolei posąg Nebukadnesara i grożące z jego powodu wrzucenie

⁵ Ireneusz, *Adv. haer.* I, 14, 6.

do pieca ognistego, obrazuje czasy Antychrysta i związane z nimi prześladowania⁶. Z faktu, iż liczba ta składa się z trzech szóstek – a szóstka ma symbolizować zło – Ireneusz wyciąga wniosek, iż pod tą liczbą skoncentrowane zostanie wszystko zło nagromadzone w ciągu 6000 lat dziejów, przede wszystkim z początku, środka i końca dziejów. Zauważa też, iż niektóre rękopisy podają liczbę 616, ale traktuje tę lekcję tekstu biblijnego jako błędną⁷. Był zdania, iż poszukiwań liczby 666 należy dokonywać w oparciu o alfabet grecki. Sam przytacza trzy propozycje odczytania tej liczby (odnoszą się one do obu „bestii”):

– EYANΘΑΣ (5 + 400 + 1 + 50 + 9 + 1 + 200) – jeden z przydomków Apollina – wątpli jednak, by mogło chodzić akurat o to imię;

– ΛΑΤΕΙΝΟΣ (30 + 1 + 300 + 5 + 10 + 50 + 70 + 200) – transkrypcja łacińskiego *Latinus*, synonim *Romanus* – może oznaczać nazwę ostatniego królestwa. Co prawda w czasach Ireneusza panowało łacińskie imperium, był on jednak świadom, że chodzi raczej o inne, późniejsze mocarstwo;

– TEITAN (300 + 5 + 10 + 300 + 1 + 50) – tytan, postać zaczerpnięta z mitologii greckiej; tę właśnie identyfikację uważa za najbardziej prawdopodobną, której dodatkowego waloru przydaje jej fakt, że imię to pisane jest sześcioma literami⁸.

⁶ *Adv. haer.* V, 29,2.

⁷ *Adv. haer.*, V, 28, 2; 30, 1.

⁸ *Adv. haer.*, V, 30, 3.

Hipolit Rzymski stwierdził, że wiele imion może dać tę liczbę (tj. 666). Powtórzył jedynie propozycje Ireneusza, z których za najbardziej prawdopodobną uznał ΛΑΤΕΙΝΟΣ⁹. Natomiast Pseudo-Orygenes nie próbuje rozszyfrować liczby 666, gdyż wiele jest imion, które taką liczbę mogłyby oznaczać¹⁰.

Wiktoryn liczbę 666 odnajduje w ANTEMOS (α – 1, ν – 50, τ – 300, ε – 5, μ – 40, ο – 70, ζ – 200)¹¹ (utworzone od αντι-τιμη; τιμη – cześć, honor, zaszczyt, szacunek), co zostanie powtórzone przez wielu komentatorów następnych pokoleń¹², pomimo, iż nie jest to w istocie żaden odczyt „imienia Bestii”, a tylko zręczny jego unik, dzięki któremu nie sposób wykazać jej błędności, chyba, że za błąd uznamy brak satysfakcji.

W komentarzu Wiktoryna¹³, któryś z jego późniejszych recenzentów, poszukiwaną liczbę odnalazł w imieniu ΓΕΝΣΗΠΙΚΟΣ (3 + 5 + 50 + 200 + 8 + 100 + 10 + 20 + 70 + 200) – Genzeryk, *Geisericus* (429-477), król Wandalów i Alanów w Hiszpanii¹⁴. Jest to jedna z pierwszych prób powiązania konkretnej postaci historycznej z liczbą 666.

Biskup hiszpański Apringius (poł. VI wieku) podaje łaciński odczyt imienia DICLUX (500 + 1 + 100 + 50 + 5 + 10), otrzymane z DIOCLes aVgVstVs i wskazujące na Dioklecjana. Jest on pierwszym komentatorem

⁹ Hipolit, *De Christo et Antichristo*, L.

¹⁰ *Scholien Kommentar des Origenes zur Apokalypse Johannes*, red. C. Diobouniotis, A. Harnack, Leipzig 1911, s. 44.

¹¹ Victorinus, *Scholia in Apocalypsin*, PL 5, col. 339.

¹² Interpretację tę powtórzył Prymazjusz, Beda, Hajmon, Arethas, Walafryd, Ryszard od św. Wiktora, Holzhauser.

¹³ Oryginalny tekst tego komentarza nie zachował się. Do naszych rąk dotarły jedynie jego dwie recenzje: jedna z nich Hieronima, lub kompilacje tych recenzji.

¹⁴ Genzeryk dokonał w 429 roku inwazji na Afrykę Północną, a w 455 napaści na Rzym, łupiąc i niszcząc miasto tak, że odtąd było na wpół wyludnione. Zob. J. Malinowska, *Genzeryk*, EK, t. 5, kol. 972; M. Cary, H.H. Scullard, *Dzieje Rzymu*, Warszawa 1992, t. 2, s. 426.

przypisującym liczbę 666 cesarzowi rzymskiemu¹⁵. Jego propozycja tym się wyróżnia spośród łacińskich propozycji, iż każda litera posiada wartość liczbową oraz tym, że są to akurat te litery, które są potrzebne do zapisu liczby 666 (DCLXVI). Izopsefię tę powtórzył Walafryd i Hajmon.

Prymazjusz zaproponował APNOYME ($\alpha - 1$, $\rho - 100$, $\nu - 50$, $o - 70$, $v - 400$, $\mu - 40$, $\varepsilon - 5$) – utworzone od $\alpha\rho\nu\epsilon\omicron\mu\alpha\iota$ (zaprzeczyć, odmówić, odrzucić) – i $\text{KOY}\Delta\text{P}\Lambda\text{Γ}\text{I}\text{N}\text{T}\text{A}\ \Sigma\text{E}\text{Ξ}$ (grecki zapis łacińskiego *quadraginta sex* – czterdzieści sześć), które w rzeczywistości nie zawiera liczby 666. Ponadto powtórzył ANTEMOS¹⁶. APNOYME zostanie powtórzone przez Walafryda, autora apokryficznej Apokalipsy Daniela, Arethasa i Hajmona, zaś druga z propozycji jest przykładem mechanicznego poszukiwania i sztucznego dopasowywania możliwości izopseficznych.

Ekumeniusz przytoczył osiem interpretacji liczby 666:

– $\Lambda\text{M}\Pi\text{E}\text{T}\text{I}\Sigma$ ($30 + 1 + 40 + 80 + 5 + 300 + 10 + 200$) – córka Heliosa, solarnego bóstwa

– $\text{B}\text{E}\text{N}\text{E}\Delta\text{I}\text{K}\text{T}\text{O}\Sigma$ ($2 + 5 + 50 + 5 + 4 + 10 + 20 + 300 + 70 + 200$) – grecka transkrypcja łacińskiego imienia *Benedictus*

– TEITAN – podane jeszcze Ireneusza

– $\text{O}\ \text{E}\Pi\text{I}\Sigma\text{A}\Lambda\text{O}\Sigma$ ($70 + 5 + 80 + 10 + 200 + 1 + 30 + 70 + 200$), powstałe w wyniku połączenia przyimka $\epsilon\pi\iota$ z $\sigma\alpha\lambda\omicron\varsigma$, oznaczającym zamęt, niepokój, a ponieważ $\epsilon\pi\iota$ powoduje wzmocnienie, więc $\text{E}\Pi\text{I}\Sigma\text{A}\Lambda\text{O}\Sigma$ winno oznaczać spętany zamęt, niepokój.

– $\text{K}\text{A}\text{K}\text{O}\Sigma\ \text{O}\Delta\text{H}\Gamma\text{O}\Sigma$ ($20 + 1 + 20 + 70 + 200 + 70 + 4 + 8 + 3 + 70 + 200$) – łacinnicy tłumaczyli to na *pravus dux* – zły wódz

¹⁵ Za: A. Jankowski, *Apokalipsa świętego Jana*, Poznań 1959, s. 312.

¹⁶ Primasius, *Commentaria in Apocalypsim*, PL 68, col. 884.

– ΑΛΗΘΗΣ ΒΛΑΒΕΡΟΣ (1 + 30 + 8 + 9 + 8 + 200 + 2 + 30 + 1 + 2 + 5 + 100 + 70 + 200) – *vere nocens* – prawdziwy złoczyńca [szkodnik]

– ΠΑΛΑΙ ΒΑΣΚΑΝΟΣ (80 + 1 + 30 + 1 + 10 + 2 + 1 + 200 + 20 + 1 + 50 + 70 + 200), co łacinnicy tłumaczyli na *iam olim invidus*, co należy rozumieć jako „stary oszczerca” (βασκανος – czarodziej, oszczerca; *invidus* – zawistnik, oszczerca).

– ΑΜΝΟΣ ΑΔΙΚΟΣ (1 + 40 + 50 + 70 + 200 + 1 + 4 + 10 + 20 + 70 + 200) – *agnus nocens* – niesprawiedliwy baranek¹⁷.

Andrzej z Cezarei wyliczył siedem propozycji odnośnie odczytu liczby 666. Są nimi: λαμπετις, τειταν, παλαι βασκανος, βενεδικτος, κακος οδηγος, αληθης βλαβερος i αμνος αδικος¹⁸. Powtórzył je za Ekumeniuszem, tylko w innej kolejności. Andreas pominął jeden człon: ο επισαλος.

Beda oprócz powtórzenia αντεμος i wyjaśnienia jego znaczenia łacińskim *contrarium*, wkroczył na zapoczątkowaną przez Ireneusza drogę szukania biblijnych paralel i odnalazł liczbę 666 w 1 Krl 10, 14, gdzie jest mowa o 666 talentach złota, stanowiących roczny dochód Salomona. Liczba ta miała oznaczać skalę wymagań nowego tyrana¹⁹.

Hiszpański mnich, Beatus de Liebana, w 786 roku wyliczył osiem interpretacji, z których nowymi są: *Damnatus* (potępiony), *Antichristus* i *Acxyme* (od *aichime* lub *achine*, sześćset sześćdziesiąt sześć)²⁰.

¹⁷ Oecumenius, *The complete commentary of Oecumenius on the Apocalypse*, red. H.C. Hoskier, Ann Arbor 1928, ss. 157-158.

¹⁸ Andreas Caesariensis, *Commentarius in Apocalypsin*, PG 106, col. 339.

¹⁹ Beda Venerabilis, *Explanatio Apocalypsis*, PL 93, col. 172.

²⁰ Beatus de Liebana, *Comentario al. Apocalypsis*, Madrid 1975, p. 499-500.

Walafryd powtórzył wcześniejsze $\alpha\nu\tau\epsilon\nu\omicron\varsigma, \alpha\rho\nu\nu\omicron\mu\epsilon$ (wyjaśniając to łacińskim *Nego*), $\tau\epsilon\iota\tau\alpha\nu$ i *Diclux*. O dwóch ostatnich propozycjach sądził, iż wzajemnie się uzupełniają²¹.

Berangaudus głosem pełnym rozsądku stwierdził, iż liczba 666 *multi multa dixerunt* i może oznaczać rozmaite imiona²². Sam nie opowiedział się za żadną z licznych, istniejących w jego czasach identyfikacji i nie podaje żadnej nowej. Wykazał się więc, podobnie jak wcześniej Pseudo-Orygenes, wyjątkowym jak na swą epokę rozsądkiem²³. Podobnie postąpi cztery stulecia później, jeden z najrozsądniejszych komentatorów średniowiecza – Rupert. Zwrócił on uwagę jedynie na to, iż 7 jest liczbą Bożą, a 666 wskazuje na niemożliwość osiągnięcia doskonałości Bożej przez Antychrysta²⁴.

Arethas w swoim komentarzu zarejestrował osiem rozwiązań izopseficznych (sześć z nich pochodzi z komentarza Andreasa), wśród których nowym jest jedynie słowo O NIKHTHΣ (zwycięzca), które jednak jest odczytem liczby różnej od 666 ($70 + 50 + 10 + 20 + 8 + 300 + 8 + 200 = 676$)²⁵. Identyfikację tę zapewne powtórzył za jakimś innym autorem, nie sprawdzając jej wartości liczbowej.

Hajmon z Auxerre i Brunon z Astensis zajmowali się jedynie powtarzaniem istniejących interpretacji, nie wnosząc do omawianego zagadnienia nowych propozycji.

Papież Innocenty III w roku 1216 zauważył, że od narodzin Mahometa upłynęło już sześć i pół wieku. Pozostało więc niewiele lat do końca 666 lat,

²¹ Walafridus, *Apocalypsis b. Joannis*, PL 114, col. 734.

²² Ambrosius a Autpert, *Expositio in septem visiones libri Apocalypsis*, PL 17, col. 972.

²³ Należy ubolewać, iż rozsądku tego brakuje niektórym dzisiejszym „specjalistom” od tej liczby.

²⁴ Rupert, *Apocalypsim Joannis Apostoli Commentariorum*, PL 169, col. 1088.

²⁵ Arethas Caesariensis, *Commentarius in Apocalypsin*, PG 106, col. 682.

które miała trwać moc Bestii. W tej nadziei papież napisał list do sułtana Al-Adila ostrzegając go o bliskiej pomocy Pańskiej i żądając zwrotu Jerozolimy, póki jest jeszcze czas²⁶.

Albert Wielki najpierw wymienił stosowane dotychczas *Teitan, Diclux, Antemos, Arnoume*, następnie podał następującą, zawiłą spekulację odnośnie *numero sexcenti sexaginta sex*: Liczba ta składa się z sześciu jedynek, sześciu dziesiątek i sześciu setek. Pierwsza szóstka oznacza *perfectionem naturae*, ponieważ w ciągu sześciu dni stworzone zostały wszystkie dzieła. Druga szóstka oznacza doskonałość *meritorum* (*meritum* – kara, nagroda, sprawa), gdyż na Dekalogu opiera się wszelka sprawa (kara-nagroda). Trzecia szóstka oznacza doskonałość *praemiorum* (*praemium* – przywilej, łaska, nagroda). Ponieważ Antychryst przyjmie sobie liczbę 666, znaczy, że przypisze sobie *perfectione naturae, gratiae et gloriae*, która to potrójna doskonałość przynależy jedynie Bogu²⁷.

Mikołaj z Lyry uważał, że liczba 666 zawarta jest w imieniu Mahomet²⁸.

W późnym średniowieczu pojawiło się mnóstwo bardzo arbitralnych propozycji stosujących odczyt łacińskich imion, odnosząc je do wybitnych postaci swej epoki i nie oszczędzając przy tym także pozytywnych jej przedstawicieli.

²⁶ S. Runciman, *Dzieje wypraw krzyżowych*, przeł. J. Schwakopf, Warszawa 1988, s. 147. Al.-Adil zignorował to żądanie, ale szczególny splot okoliczności sprawił, iż jego następcą Al.-Kamil, podczas V krucjaty, dwukrotnie, najpierw w końcu października 1219, a następnie w czerwcu 1221, za cenę pokoju oferował krzyżowcom Jerozolimę i niemal całą Palestynę, jednak krzyżowcy nie chcieli wchodzić w układy z niewiernymi. (S. Runciman, dz. cyt., s. 159, 164).

²⁷ Albertus Magnus, *Apocalypsis B. Johannis Apostoli*, Opera Omnia vol. 38, Paris 1899, s. 676.

²⁸ Nicolaus Lyriensis, *Postilla super totam Bibliam*.

Nowożytność

Interpretacje historiozoficzne

Ubertino de Casale (1259-1329) liczbę 666 ponownie – pierwszym był Andreas – odnalazł w pisanym greckim alfabetem imieniu Benedictus (Βενεδικτος) i odniósł tę identyfikację do współczesnego mu, jego zdaniem niegodziwego, papieża Benedykta XI (1303-1304). Ale w istocie liczba ta winna być liczbą Fałszywego Proroka, a więc drugiej, a nie pierwszej bestii (por. Ap 13)²⁹.

Luter i Osiander inspirowani swoją anty-katolickością, liczbę 666 zgodnie odnajdywali w רומיית (200 + 6 + 40 + 10 + 10 + 400)³⁰. Znaczenie tego odczytu polega również na tym, że po raz pierwszy zastosowano hebrajski odczyt tej liczby. Zarówno Luter, jak i Osiander, poważnie traktowali fałszyfikat „Donatio Constantini” i uważali, że polityczna władza papieżstwa datuje się od czasów papieża Sylwestra I (314-335), kiedy to urząd ten przekształcił się w instytucję antychrystową. Osiander twierdził ponadto, iż pisane po hebrajsku *Silvester* daje poszukiwaną liczbę 666, jednak odczyt tego imienia nie był poprawny³¹.

Nieco później protestanci liczbę tę odnaleźli w ΠΑΠΕΙΣΚΟΣ (80 + 1 + 80 + 5 + 10 + 200 + 20 + 70 + 200), co oznacza „papieski” oraz to samo znaczenie w ΠΑΠΕΙΠΙΟΣ. Również w tym czasie odgrzebano Ireneuszowe ΛΑΤΕΙΝΟΣ i odniesiono do Kościoła Katolickiego. Heinrich Bullinger (1557) był zdania, iż 666 jest liczbą lat, jaką papieżstwo potrzebowało, by stać się potęgą polityczną. Sądził, iż były to lata 97-763 („die Zeit der Entstehung

²⁹ Za: W. Bousset, *Die Offenbarung Johannis*, Göttingen 1896, s. 89.

³⁰ Za: W. Bousset, dz. cyt., s. 430.

³¹ Bibliografia nieznana.

der Papstherrschaft“³². Powtórzył tę interpretację Bengel. Brandt ustalił te lata na 740-1406³³.

David Chrysaeus (1563) przytoczył pięć istniejących interpretacji liczby 666 (ΛΑΤΕΙΝΟΣ, רומיית, TEITAN, ΓΕΝΣΗΡΙΚΟΣ, ANTEMOΣ³⁴. T. Brightman przytoczył wiele istniejących interpretacji, m. in. wszystkie interpretacje Arethasa, koncentrując się na tych, które można odnieść do Kościoła rzymsko-katolickiego, podaje też, że w późniejszych pismach Arethasa znajduje się również ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΙΤΑΛΙΚΗ – interpretację tę odnosi do Kościoła rzymsko-katolickiego³⁵.

W odpowiedzi na antypapieskie i antykatolickie interpretacje protestantów rzymsko-katolicy odwdzięczyli się interpretacjami wsk-azującymi na Lutra: ΛΟΥΘΕΡΑΝΑ (rzeczy luterskie), ΣΑΞΟΝΕΙΟΣ (Saksończyk)³⁶ i „Martin Luther”, bądź innych reformatorów (Joannes Calvinus, Beza antitheos)³⁷, lub też władców protestanckich (Wilhelm Orański, Cromwell). W XVIII wieku niektórzy anglikanie imię Bestii odnajdywali w imieniu Wesley.

Andreas Helwig (1572-1643), profesor z Rostocku, w poszukiwaniu imienia Bestii dokonał przeglądu tytułów papieskich. Zauważył, że kilka z nich: Vicarius Filii Dei, Ordinarius Ovilis Christi Pastor, Dux Cleri i Dic Lux dają liczbę 666. Chcąc ustalić który z tych tytułów jest imieniem Bestii zastosował następujące kryterium: 1) musi odpowiadać wymaganej liczbie, 2) musi zgadzać się z papieskim porządkiem rzeczy, 3) nie może to być imię aplikowane mu przez wrogów, 4) musi to być imię, którym sam się chełpi. Uznał,

³² H. Bullinger, *Offenbarung Jesu Christi*, s. 99.

³³ J.H.A. Ebrard, *Die Offenbarung Johannis*, Königsberg 1853, s. 391.

³⁴ D. Chytraeus, *Explicatio Johannis perspicra et brevis*, Vitebergae 1563, ss. 271-273.

³⁵ T. Brightman, dz. cyt., ss. 385-387; zob. też: W. Bousset, dz. cyt., s. 94.

³⁶ Za: J. M. Ford, *Revelation*, New York 1975, s. 217.

³⁷ Za: F. Düsterdieck, *Kritisch exegetisches Handbuch über die Offenbarung Johannis*, Göttingen 1859, s. 455.

że temu kryterium najlepiej odpowiada jeden z papieskich tytułów: VICarius FILII Dei (Zastępca Syna Bożego)³⁸. Interpretację tę po dziś dzień stosują adwentyści i grupy badackie, ale świadkowie Jehowy odstąpili od niej.

Johannes Cocceius (1603-1669) zauważył, że liczba 144 000 jest podzielna przez 12, co oznacza, że symbolizowana przez tę liczbę wspólnota oparta jest na apostołskim fundamencie. Gdy natomiast liczbę 666 podzielimy przez 12 otrzymamy 55 oraz 6. Sześć oznacza niepełny fundament apostołski i symbolizuje chrześcijan *ex dimidio, non ex toto corde sive eilikrineia* i dlatego chodzących dwoma drogami. Powołał się też na fakt, że Bonifacy VIII we wstępie do szóstej księgi dekretów napisał, że *sex numerus est perfectus*. Księgi te zawierają *ius Canonicum*, nie *verbo Dei*, a ponieważ sześć jest połową dwunastki, zauważamy, że Bestia nie ma pełnego fundamentu³⁹.

Około 1700 roku Matthew Henry (1662-1714) przytaczając opinie swoich współczesnych, stwierdził, iż zdaniem niektórych 666 oznacza liczbę błędów i herezji popełnionych przez papieństwo, zdaniem zaś innych – liczbę lat od powstania do upadku papieństwa⁴⁰.

Campeggio Vitranga przytoczył m.in. anonimowego pochodzenia paVLo V VICe Deo, wskazujące na papieża Pawła V (1605-1621), LUDoVICUS, wskazujące na króla Francji Ludwika XIV (1638-1715), prześladowcę Kościoła i DoCtor et reX LatInUs. Za najbardziej prawdopodobną uważał drugą interpretację⁴¹.

³⁸ Za: A. Godek, *Apokalipsa*, Warszawa 1990, ss. 172-173.

³⁹ J. Cocceius, *Cogitationes in Apocalypsin*, in: *Opera Omnia Theologica, exegetica, didactica, polemica, philologica*, Amstelodami 1675, tomus quintus, s. 72.

⁴⁰ M. Henry, *An Exposition with practical observations of the Revelation of St. John the Divine*, w: *A Commentary on the Holy Bible*, t. 6, ss. 1376-1417, London brw. (poł. XIX w.), s. 1403.

⁴¹ C. Vitranga, *ΑΝΑΚΡΙΣΙΣ Apocalypsios Joannis apostoli*, Amstelodami 1721, s. 629.

Charles Walmesley, piszący pod pseudonimem Pastorini, liczbę 666 odnalazł (w roku 1785 lub 1786) w największym wrogu chrześcijaństwa – Mahomecie (MAOMETIS = 666)⁴².

W czasach Napoleona zauważono, że jego imię pochodzi z tego samego źródłosłowu co greckie ΑΠΟΛΛΥΩΝ, kojarzące się z Ap 9,11, a samo imię Napoleon pisane greckim alfabetem oraz w formie trzeciego przypadku – ΝΑΠΟΛΕΟΝΤΙ – daje liczbę 666⁴³. Mocną stroną tej propozycji jest współbrzmienie z Ap 9,11, gdzie król Otchłani określony został imieniem Απολλυων, według zaś 11,7 i 17,8 Bestia wyjdzie właśnie z Otchłani, co może sugerować tożsamość Bestii z królem Otchłani. Słabą jej stroną jest pisanie imienia Napoleon w trzecim przypadku.

Według Tołstoja rosyjscy masoni jeszcze przed 1812 rokiem obliczyli – nadając dziesięciu pierwszym literom francuskiego alfabetu wartości jednostek, zaś pozostałym dziesiątek – że L'EMPEREUR NAPOLEON daje liczbę równą 666. Ponadto liczbę tę dają również słowa QUARANTE DEUX, które miałyby oznaczać wiek Napoleona, w którym władzy jego położony zostałby kres, a wiek ów – 42 lata – Napoleon miał osiągnąć w 1812 roku, w którym miała miejsce nieudana wyprawa na Moskwę, co w rezultacie przesądziło o końcu jego kariery⁴⁴.

W czasie II wojny światowej liczbę 666 wiązano z Hitlerem. Imię to pisane jest alfabetem łacińskim, a wartości liczbowe poszczególnych liter zależne są od ich kolejności w alfabecie, z tym, że pierwsza litera uzyskuje już wartość 100, a każda następna o jedną cyfrę wyższą (A – 100, B – 101, C –

⁴² Za: O. Böcher, *Die Johannesapokalypse*, Darmstadt 1980, s. 5.

⁴³ R. Kübel, *Pastoralbriefe, Hebräerbrief und Offenbarung Johannis*, München 1898, s. 273.

⁴⁴ L. Tołstoj, *Wojna i pokój*, t. 3, cz. 1, rozdz. XIX.

102, D – 103, etc.). Otrzymane w ten sposób wartości liczbowe liter imienia Hitler, po zsumowaniu dają liczbę 666. Imię to ponadto tworzy sześć liter⁴⁵.

$$\begin{array}{r}
 \text{H} - 107 \\
 \text{I} - 108 \\
 \text{T} - 119 \\
 \text{L} - 111 \\
 \text{E} - 104 \\
 + \text{R} - 117 \\
 \hline
 = 666
 \end{array}$$

Oprócz wyżej wymienionych interpretacji proponowano też Σαβεινος i Φαυστεινος⁴⁶. Wiele propozycji przedstawiła w naszych czasach egzegeza paranaukowa, przypisująca tę liczbę niemal każdemu tyranowi, nielubianemu politykowi, czy też przywódcy religijnemu. Liczbę 666 odnajdywano w: Parnellu (1846-1891), Gladstonie (1809-1898), Bismarcku (1815-1898), Wilhelmie II (1859-1941), Stalinie (1878-1953), Giscardzie d'Estaing i wielu innych. Stosowana w tych interpretacjach metoda pozostawia wiele do życzenia, dlatego interpretacje te nie zasługują na obszerniejsze omówienie.

Interpretacje historyczne

Hugo Grotius wyjaśniający Apokalipsę historycznie zaproponował objaśnienie *Ulpinus*, nazwisko rodowe Trajana, w greckiej transkrypcji – ΟΥΛΠΙΟΣ (70 + 400 + 30 + 80 + 10 + 70 + 6), odnajdując tym samym liczbę 666 w cesarzu Trajanie. Przy okazji uczynił uwagę, że szóstka oznacza rzeczy tego świata, zaś siódemka rzeczy wieku przyszłego⁴⁷.

⁴⁵ C. Vanderwaal, *Hebrews-Revelation*, przeł. Th. Plantinga, St. Catharines, Ontario brw., s. 273.

⁴⁶ Za: J.H.A. Ebrard, *Die Offenbarung Johannis*, Königsberg 1853, s. 394.

⁴⁷ H. Grotius, *Annotationes in Apocalypsin*, w: *Opera Omnia Theologica*, Bd. II, 2, Stuttgart 1972, s. 1206.

Henry Hammond (1605-1660), ojciec angielskiej krytyki biblijnej, stwierdził, iż wszelkie próby odczytania liczby 666 winny być przeprowadzane w oparciu o alfabet hebrajski⁴⁸.

Jacques Benique Bossuet (1627-1704) pod liczbą 666 ponownie odczytuje imię cesarza Dioklecjana (DIOCLes AUgUstUs)⁴⁹.

Johann Gottfried Herder (1744-1803) w opracowaniu z 1774 roku przedstawił סוּתָר (co tłumaczył przez „Geheimnis der Bosheit” – Tajemnica złośliwości) oraz סדוּת (Abfall – odpadnięcie)⁵⁰. Pierwszą z tych propozycji uzasadniał w oparciu o 17, 7 (μυστηριον). W roku 1883 G. Bickell powtórzył pierwszą interpretację Herdera. Motywował ją tym, iż רוּתָס w języku hebrajskim oznacza ukrywającego się, zaś w języku greckim zbawiciela (σωτηρ). Z tego też powodu miałyby ono być imieniem Antychrysta⁵¹.

Campegio Vitranga (1659-1722), później również E.W. Hengstenberg (1802-1869), poszukując starotestamentowych paralel, sięgnął po Ezdr 2,13, gdzie jest mowa o 666 potomkach Adonikama. Uważał, że również Bestia będzie miała 666 potomków, czyli imion⁵².

W czasach nowożytnych w naukowej egzegezie zwróciła ustaliło się przekonanie, iż wszelkie identyfikacje „imienia Bestii” powinny być dokonywane przede wszystkim w oparciu o alfabet hebrajski (ze względu na liczne

⁴⁸ NT. *Domini nostri Jesu Christi ex anglica lingua in latinam transtulit suisque animadversionibus illustravit*, Amsterdam 1698, cyt. za: W. Bousset, dz. cyt., ss. 112-113.

⁴⁹ *L'Apocalypse avec une explication*, par messire J.B. Bossuet, Paris 1690, s. 164.

⁵⁰ Za: R. Kübel, *Pastoralbriefe, Hebräerbrief und Offenbarung Johannis*, München 1898, s. 272.

⁵¹ Ph. Krementz, *Die Weissagung über die Geschichte der Kirche*, „Historisch-politische Blätter für das katholische Deutschland“, 7 Heft, München 1883, s. 500.

⁵² C. Vitranga, *ΑΝΑΚΡΙΣΙΣ Apocalypsios Joannis apostoli*, Amsterdam 1721, s. 621.

hebraizmy w tekście Apokalipsy). Ale nie poniechano też całkowicie prób z alfabetem greckim, ponieważ jest to język, w którym została napisana Apokalipsa (również ze względu na zwrot „Jestem α i ω ”). Natomiast całkowicie zaniechane zostały próby wyjaśnienia tej kwestii w oparciu o alfabet łaciński (znalazły się poza obrębem naukowej egzegezy).

Georg Heinrich August Ewald (1803-1875) w 1828 roku zaproponował *Caesar Romae* w hebrajskiej transkrypcji – קיסר רום – jako odczyt liczby 616 (100 + 10 + 60 + 200 + 200 + 6 + 40). Szyfr został w tym celu użyty, aby nie stało się to znane imperatorowi⁵³. Poprawiający go Weyland zaproponował קיסר רומים (cesarz Rzymian) – tym razem jako odczyt liczby 666⁵⁴.

W 1831 roku C.F.A. Fritzsche przedstawił propozycję גרון קסר (cesarz Neron) jako odczyt liczby 666⁵⁵. קסר pisane jest w formie aramejskiej, formą hebrajską jest קיסר. Propozycja ta została zaakceptowana przez Benary'ego (1837) i Reussa (1837). W tym samym czasie F. Bleek (1793-1859) i de Wette (1780-1849) pozostali przy tradycyjnym λατεινος, interpretacji pozostawiającej szerokie pole manewru. Po wystąpieniu Fritzschego hebrajskie odczyty liczby 666 stały się bardziej powszechne.

Wilhelm Friedrich Rinck zaproponował wersję ἀντίδικος, która w rzeczywistości daje liczbę 665, jednakże utrzymywał, że *spiritus lenis* winno dawać dodatkowe 1⁵⁶. C.F.J. Züllig (1845) liczbę tę odnalazł w imieniu Bileam⁵⁷.

⁵³ G.H.A. Ewald, *Commentarius in Apocalypsin Johannis*, Lipsiae 1828, ss. 236-237.

⁵⁴ Za: W. Bousset, dz. cyt., s. 430.

⁵⁵ C.F.A. Fritzsche, „Annalen der gesammten theologischen Literatur und der christlichen Kirche überhaupt“, 1831, I, 31, ss. 42-46.

⁵⁶ W.F. Rinck, *Apokalyptische Forschungen, oder: Grundriss der Offenbarung Johannis und Anleitung zu ihrem Verständnis*, Zürich 1853, ss. 53-54.

⁵⁷ J.H.A. Ebrard. dz. cyt., ss. 392.

W 1872 roku pojawiły się dwa hebrajskie zapisy imienia Trajan. Aberle zaproponował תריון, Wabnitz natomiast – תריו. Wilhelm Bousset zarzucił obu tym interpretacjom, że stosują niewłaściwą transkrypcję, bo imię Trajan winno być pisane przez ט a nie ת (ט jest odpowiednikiem greckiego τ, natomiast ת odpowiednikiem θ)⁵⁸.

Friedrich Spitta (1852-1924) w 1888 roku przedstawił wersję Γαιος Καισαρ, czyli dwa pierwsze człony *Gaius Caesar Caligula* jako odczyt liczby 616⁵⁹. W 1891 roku opowiedział się za tą propozycją Erbes⁶⁰, a w 1926 – Oskar Holtzmann, który wzmocnił ją argumentem, iż Kaligula zamierzał postawić swój posąg w świątyni jerozolimskiej, co jest zgodne z zamierzeniem Bestii (Ap 13,14)⁶¹. Peter Ketter (1942), oceniając ją krytycznie zaznaczył, iż zamiar Kaliguli przecież się nie powiódł, wobec czego nie można odnosić do niego tekstu 13,14⁶². Dodać należy, że panowanie Kaliguli trwało cztery miesiące dłużej niż trzy i pół roku (18 marzec 37 roku – 24 styczeń 41 roku), licząc zaś od choroby w końcu 37 roku uzyskamy wówczas mniej niż trzy i pół roku.

W 1888 roku Charles Bruston zaproponował nawet נמרד בן קש (Nimrod syn Kusza)⁶³. Josephine Massyngherde Ford uznała tę propozycję za najbardziej ciekawą. Na jej rzecz przemawia etymologia imienia Nimrod (od מרד – buntować się), oraz sposób przedstawiania Nimroda w rabinistycznej literaturze (miał wrzucić Abrahama do ognistego pieca, za odmowę złożenia mu pokłonu)⁶⁴.

⁵⁸ Za: W. Bousset, dz. cyt., s. 430.

⁵⁹ F. Spitta, *Die Offenbarung des Johannes*, Halle 1889, ss. 392-397.

⁶⁰ W przypadku Erbesa będzie to miało dodatkowy związek z jego hipotezą odnośnie „Caligulaapokalypse”.

⁶¹ O. Holtzmann, *Das Neue Testament*, Leipzig 1926, t. 2, s. 934.

⁶² P. Ketter, *Die Apokalypse*, Freiburg 1942, s. 205.

⁶³ C. Bruston, *La Tete Egorgee et le Chiffre 666*, ZNW 5 (1904), ss. 258-261.

⁶⁴ J. M. Ford, dz. cyt., s. 227.

Hermann Gunkel (1862-1932) sprzeciwił się tym identyfikacjom, które liczbę 666 odnajdują w imieniu jakiegoś rzymskiego cesarza, ponieważ liczba 666 ma być liczbą Bestii, a nie jedynie jednej jej głowy. Bestia symbolizuje światowe mocarstwo, a nie jednego cesarza⁶⁵. Sam przedstawił mityczne wyjaśnienie תהוֹם קדמוֹניה, co przetłumaczył jako „chaos pierwotny” (das Chaos der Urzeit)⁶⁶. Bousset poddając to rozwiązanie krytyce zaznaczył, iż nie jest to αριθμος ανθρωπου⁶⁷.

Robert Kübel⁶⁸, Wilhelm Bousset⁶⁹, a nieco później również Albert Gelin (1902-1960)⁷⁰ szczególną wagę przywiązywali do interpretacji „cesarz Nerón”, która po zastosowaniu rzymskiej wymowy i hebrajskiego zapisu – נרן קסר – daje liczbę 616, natomiast po zastosowaniu greckiej wymowy i hebrajskiego zapisu – נרון קסר – daje liczbę 666. Interpretacja ta wyróżnia się spośród pozostałych tym, że uwzględnia oba warianty rękopiśmienne, czyni ją bardziej prawdopodobną.

Daniel Völter (1855-1931), profesor z Amsterdamu, w roku 1882, w „Entstehung der Apokalypse” liczbę 666 odnosił do cesarza Antonina Piusa, ale w roku 1885, w drugim wydaniu tego dzieła opowiedział się już za Hadrianem, którego imię uzyskało postać „Bestia Hadrian” i zapisane zostało hebrajskim alfabetem: טיריון אדרינוס (9 + 10 + 200 + 10 + 6 + 50 + 1 + 4 + 200 + 10 + 50 + 6 + 60 = 616)⁷¹. W roku 1893 w swoim dziele „Das Problem der Apokalypse” – w dalszym ciągu obstawał przy Hadrianie, ale podał inny zapis

⁶⁵ H. Gunkel, *Schöpfung und Chaos in Urzeit und Endzeit*, Göttingen 1921, s. 353.

⁶⁶ Tamże, ss. 377-378.

⁶⁷ W. Bousset, dz. cyt., s. 435.

⁶⁸ R. Kübel, dz. cyt., s. 264.

⁶⁹ W. Bousset, dz. cyt., ss. 429-430.

⁷⁰ A. Gelin, *Apokalypse*, w: L. Pirot – A. Clamer, *La Sainte Bible*, Paris 1946, ss. 635-636.

⁷¹ Za: H. Gunkel, dz. cyt., s. 352.

jego imienia, tym razem w oficjalnym brzmieniu „Trajanus Hadrianus” i na dodatek odczytywał ją w dwóch wersjach: טירון אדריונוס (9 + 200 + 10 + 6 + 50 + 1 + 4 + 200 + 10 + 10 + 50 + 6 + 60 = 616) lub: טיריון אנדריונוס (9 + 10 + 200 + 10 + 6 + 50 + 1 + 50 + 4 + 200 + 10 + 50 + 6 + 60 = 666). Interpretacja ta uwzględnia dwa warianty tekstowe, ponadto umotywował ją tym, że Bestia wychodzi z morza, a imię Ἀδριαυός, nawiązuje do słowa Adria, nazwy morza (Morze Adriatyckie), o czym zaświadcza Wrocznie Sybillińskie, które stwierdzają, że Hadrian ma imię pochodzące od morza (5, 47; 8, 53; 12, 164). Odrzucił interpretacje odnoszące tę liczbę do cesarzy Nerona i Domicjana. W tym drugim przypadku odrzucał ją dlatego, ponieważ analogia do Nerona ułatwia wskazanie Domicjana, tymczasem autor Apokalipsy przestrzega, iż rozwiązanie zagadki tej liczby wymaga „rozumu obdarzonego mądrością”. Powracającym Neronem nie jest więc Domicjan, lecz Hadrian⁷².

W 1904 Völter w swym dziele „Die Offenbarung Johannis neu untersucht und erläutert” znów zmienił zdanie i uznał, że liczba Bestii to liczba 666, a odnalazł ją w cesarzu Trajanie (jak Aberle). Interpretację tę umotywował tym, że θηρῶν w hebrajskiej transkrypcji zapisuje się w ten sam sposób, co Trajan (תַּיְרָן), przyznaje jednak przy tym, że łacińską literę „t” z imienia Trajan należy oddawać przez ט, a nie przez ת.⁷³

Natomiast w roku 1911 w drugim wydaniu tego dzieła, liczbę tę odnalazł w jeszcze innym, czwartym już cesarzu, w Wespazjanie, którego pełne imię *Titus Flavius Vespasianus Augustus*, podane zostało w hebrajskim zapisie:

$$\begin{aligned} \text{טטום} &= 9 + 9 + 6 + 60 = 84 \\ \text{בלביוס} &= 2 + 30 + 2 + 10 + 6 + 60 = 110 \end{aligned}$$

⁷² D. Völter, *Das Problem der Apokalypse*, Freiburg und Leipzig 1893, ss. 214-216.

⁷³ D. Völter, *Die Offenbarung Johannis neu untersucht und erläutert*, Strassburg 1904, ss. 134-135.

$$\text{אספסיינוס} = 1 + 60 + 80 + 60 + 10 + 50 + 6 + 60 = 327$$

$$\text{אגוסטוס} = 1 + 3 + 6 + 60 + 9 + 6 + 60 = 145$$

razem 666.

Völter uważał Wespazjana za *wiedergekommene Nero*⁷⁴. Tak więc Völter w pięciu wydaniach trzech swoich dzieł podał pięć interpretacji odnoszących się do czterech rzymskich cesarzy.

Adolf Deissmann (1866-1937) podał ogólnikowe rozwiązanie greckich słów $\kappa\alpha\iota\sigma\alpha\rho\ \theta\epsilon\omicron\varsigma$, jako odczyt liczby 616⁷⁵. Za interpretacją tą opowiedział się Hans Lilije (1961)⁷⁶. Poprawiający tę interpretację P. Maury, dla osiągnięcia wartości 666, dodał literę ν , której wartość wynosi 50. Litera ta miała oznaczać skrót od $\nu\epsilon\omicron\varsigma$, a całości miała nadać znaczenie „nowy bóg cesarz”⁷⁷.

D.W. Hadorn (1928) liczbę 666 odnajdywał w pisanym hebrajskim alfabetem słowie $\theta\eta\rho\iota\omicron\nu$ – $\eta\theta\eta\rho$ ($\eta = 50$, $\theta = 10$, $\rho = 200$, $\iota = 6$, $\omicron = 400$)⁷⁸. Interpretację Hadorna powtórzy Eduard Lohse, który dodał, iż w świecie starożytnym nie było rzeczą niezwykłą pisanie słów greckich literami hebrajskimi. Podobnie w wierszu 16, 16 hebrajska nazwa terenu, który stanie się sceną wydarzeń końcowych, napisana została greckimi literami⁷⁹.

Z interpretacji opartych na alfabecie greckim, warto jeszcze wymienić propozycje Clemena, Ewalda i Gieta. Pierwszy podał wersję: $\eta\ \lambda\alpha\tau\iota\nu\eta$

⁷⁴ D. Völter, *Die Offenbarung Johannis neu untersucht und erläutert*, Strassburg 1911, s. 106.

⁷⁵ A. Deissmann, *Licht vom Osten*, Tübingen 1923, s. 238, cyt. za: E.B. Allo, *Saint Jean, L'Apocalypse*, Paris 1933, s. 214; J. Sickenberger, *Erklärung der Johannesapokalypse*, Bonn 1942, s. 135.

⁷⁶ H. Lilije, *Das letzte Buch der Bibel. Eine Einführung in die Offenbarung Johannes*, Hamburg 1961, s. 214.

⁷⁷ Za: A. Jankowski, dz. cyt., s. 313.

⁷⁸ D.W. Hadorn, *Die Offenbarung des Johannes*, Leipzig 1928, s. 146.

⁷⁹ E. Lohse, *Objawienie św. Jana*, przeł. T. Wojak, Warszawa 1985, s. 103.

βασιλεια, drugi: η ιταλη βασιλεια, natomiast Giet, a za nim Feuillet, liczbę 666 uzyskał poprzez zsumowanie wartości liczbowych początkowych liter imion pierwszych ośmiu cesarzy rzymskich, licząc od Cezara do Galby i zastosował przy tym grecki alfabet. Ten ostatni sposób liczenia wyprowadzony został z 17,11, gdzie Bestia ma być symbolem wszystkich ośmiu cesarzy⁸⁰.

Roland Schütz (1933), stosując język łaciński otrzymał, na podstawie DCXVI (z *Codex Laudianus*), następujące rozwiązanie: *Domitianus Caesar XVI* (liczba oznacza objęcie po raz szesnasty *potestas tribunitia*), napis ten nosiły monety wybite przez Domicjana w 96 roku⁸¹. Liczba Bestii to 616.

Zwolennicy interpretacji historycznej uważali i uważają, że czytelnicy Apokalipsy, do których autor bezpośrednio adresował Apokalipsę, wiedzieli jakie imię kryje się pod szyfrem liczby 666. Jednak w późniejszych wiekach jego znaczenie zostało bardzo szybko zapomniane.

Inne interpretacje

Cornelius a Lapide zakładając, że szóstka jako niedociągnięcie doskonałej liczby 7, oznacza niedoskonałość, potrójną szóstkę uznał za niedoskonałość wcieloną w człowieka, czyli Antychrysta⁸².

Ludovicus ab Alcasar (1614) twierdził, że słowa η αλαζονεια βιου (chępliwość życiowa, pycha życia) oznaczają liczbę 666⁸³. Zwrot ten został zaczerpnięty z 1 J 2,16.

William Milligan był zdania, że kombinacja szóstki jest owiana tajemniczością. Izraelici wierzyli, że „zły los spoczywał na liczbie 6, gdy występowała ona sama. Potrój to..., a otrzymasz trzy tajemnicze szóstki stojące obok

⁸⁰ Za: A. Jankowski, dz. cyt., ss. 312-313.

⁸¹ R. Schütz, *Die Offenbarung des Johannes und Kaiser Domitian*, Göttingen 1933, za: A. Jankowski, dz. cyt., s. 313.

⁸² Za: A. Jankowski, dz. cyt., s. 314.

⁸³ L. Alcasar, *Vestigatio arcani sensus in apocalypsi*, Antwerpen 1614.

siebie czyli, 666; mamy więc w ten sposób przedstawicielstwo takiego zła, że nie może być większego. Makabryczne fatum, że nie można sobie wyobrazić gorszego”⁸⁴.

W 1912 roku G.A. van den Bergh van Eysinga nawiązując do znanych już pitagorejczykom liczb trójkątnych – stanowiących sumę ciągu wszystkich poprzednich kolejno następujących liczb całkowitych – zauważył, iż liczba 666 stanowi sumę ciągu od 1 do 36, a 36 z kolei – od 1 do 8. Ósemka natomiast w Ap 17,11 jest liczbą ośmiu królów symbolizowanych przez Bestię⁸⁵. E. Lohmeyer (1890-1946) powołując się na to rozwiązanie izopseficzne, dodaje, iż oznacza ono zarówno demoniczne pochodzenie jak i bliski upadek⁸⁶. Jest to jedna z najciekawszych i najbardziej spekulatywnych wyjaśnień liczby 666. Niektórzy jej zwolennicy obliczyli, że termin „bestia” w sensie złego występuje dokładnie 36 razy w Księdze Objawienia Jana.

Joseph Sickenberger (1942), na podstawie Ap 17,8-11 odrzucał wszystkie identyfikacje dotyczące rzymskich cesarzy. Przytaczając szereg paralel ze Starego Testamentu, wykazuje, iż szóstka jest symbolem zła. A ponieważ została trzykrotnie powtórzona, oznacza to intensyfikację zła⁸⁷.

Joseph Bonsirven (1951) krytycznie ocenił identyfikacje dotyczące Nerona, ponieważ historycy rzymscy nie wahali się piętnować jego zbrodni, więc używanie kryptonimu – prawie 30 lat po śmierci – było bezcelowe⁸⁸.

⁸⁴ W. Milligan, *The Expositor Bible*, t. 6, s. 890, cyt. Za: A. Godek, dz. cyt., s. 173.

⁸⁵ A.B. Eysinga, *Zeitschrift für die neutestamentliche Wissenschaft* 13 [1912], ss. 293-296; E. Lohmeyer, *Die Offenbarung des Johannes*, HNT, Göttingen: 1953, ss. 118-119.

⁸⁶ E. Lohmeyer, dz. cyt., s. 119.

⁸⁷ J. Sickenberger, dz. cyt., ss. 134-136.

⁸⁸ J. Bonsirven, *L'Apocalypse de saint Jean*, Paris 1951, s. 231.

Henryk Turkanik uważa, iż pewne jest to, że liczba 6 jest liczbą człowieka, ponieważ człowiek został stworzony w szóstym dniu, więc trzy szóstki mogą oznaczać, że człowiek osiągnął szczyt techniki, kultury i religii, ale bez Boga⁸⁹, z kolei Gregory K. Beale – Chrystus został ukrzyżowany szóstego dnia tygodnia, a więc szóstka ma być oznaką triumfu zła⁹⁰.

Uwagi końcowe

Na temat liczby 666 mamy *multi multa dixerunt* i w efekcie tego powstało nieprawdopodobnie wiele interpretacji tej liczby. Rozszyfrowywaniem jej zajmowali się często ludzie niemający najmniejszego pojęcia, ani o Apokalipsie, ani o apokalipsie, ani o symbolice. Historia interpretacji tego symbolu pokazuje też jak wielki wpływ na interpretację księgi Apokalipsy miały wielkie wydarzenia polityczne i religijne danej epoki i dlatego jest ona warta prześledzenia.

W artykule tym przedstawiłem jedynie te interpretacje, które odegrały jakąś rolę w historii egzegezy. Wszystkich interpretacji było znacznie więcej. Żadne zagadnienie biblijne nie doczekało się nawet 5% takiej uwagi, co liczba 666. Stosowana w nich metoda naukowa zazwyczaj pozostawia wiele do życzenia. Niejednokrotnie dokonywano niepoprawnej formy zapisu danego imienia (zwłaszcza przy hebrajskich transkrypcjach), przy greckich zapisach końcowemu ζ nadawano niejednokrotnie wartość 200 zamiast 6. Czasem wydłużano dane imię, czasem skracano. Poprawiano tekst biblijny, zmieniając liczbę 666, w zależności od potrzeb, na 616, bądź 646. Niejednokrotnie zapominano, że liczba 666 ma być liczbą człowieka. Niejednokrotnie sam fakt, że dane imię, przy danym odczycie daje pożądaną liczbę, wystarczył by uznać je za imię Bestii. Mnogość przedstawionych w historii egzegezy interpretacji,

⁸⁹ H. Turkanik, *Księga Objawienia*, Jastrzębie Zdrój 1993, s. 280.

⁹⁰ G.K. Beale, *The Book of Revelation*, Grand Rapids, 1999, s. 727.

wynika niewątpliwie także z faktu zlekceważenia uwagi autora, iż dla rozszyfrowania tej liczby potrzebna jest mądrość (13, 18). Mądrości tej musiało brakować przynajmniej niektórym „specjalistom” od liczby 666.

Interpretacja tej liczby należy do tych nielicznych zagadnień biblijnych, dla których ciągle jeszcze nie znaleziono ostatecznego rozwiązania. Przedstawiane są wciąż nowe propozycje, których autorzy częściej kierują się pomysłowością, niż rzetelnością. Być może rację mają ci, którzy traktują 666 jako symbol, a nie kryptonim.

Abstract

The number 666 used in Revelation 13,18 is one of unclear biblical passages but often interpreted. In the history of exegesis a lot of interpretations of this number were given. The political and religious events always had a big influence into the interpretation of this symbol. Unfortunately, methods used by authors usually were not satisfactory. Names were often written incorrectly, biblical text was changed (to 616, 646). There is no agreement between scholars what person was symbolized by a number 666. Many of contemporary scholars think there is a reference to Nero or emperor Domitian.